

K textu Aristotelovu: 1 *Každou vědu αἴσθησις* (lat. překlad notitiam) zde ve smyslu poznání věcí z příčin a počátků, poznání soustavného a vysvětlujícího (dokazujícího), nejen jednotlivého a popisného – 4 *k poznání... přírody* poznání věcí hmotných, pohyblivých, vyloučeny jsou tím abstrakce (matematika), věci nehmotné, lidská díla a pod. – 6 *přírozenou povahu a podstatu* co činí vše, čím jest, a je vyjádřeno obecným výměrem, definicí – 7 *vlastnosti* jde o určení, která se mohou uvádět, aniž věc přestala být věcí, o kterou jde (jednotlivé vlastnosti, kvalita určení, určení místa atd.); duše je substancí ve smyslu podstaty, nikoli ve smyslu konkréta (složeného z látky a podstaty), proto jistá určení duše jsou zároveň určení konkréta

K výkladu Jenkovu: 3 *knihu drobných přírodovědných pojednání* jsou to: *Naturales ascultationes* (fysika v užším slova smyslu), *De coelo* (o oblohách nebeských), *De generatione et corruptione* (o vzniku a zániku), *Meteorologica* (o úkazech atmosférických) a *Parva naturalia* (drobné výklady přírodovědné) – 24-25 *k první knize O úkazech nebeských* tam jsou fyzické výklady v pořadí podle stupně závislosti a dokonalosti, od principů, nebeských těles, základů hmotného dění přes „meteory“ k zvířatům a rostlinám – 30 *podle 8. knihy Ethik* Aristoteles – 33 *Komentátor Averroes*, arabský filosof Ibn Rošd (1126-1198), zasloužil se výklady základních Aristotelových spisů o jejich oproštění od pozdějších přídavků a usiloval o organické spojení aristotelismu s islamskou teologií – 36 *astrologie* zde ve významu astronomie; *formálněji* v geometrii se všechny postupy dějí pomocí závěrů in forma, na základě sylogistických figur – 47 *vzhledem k nám* rozdíl poznatelnosti o sobě a vzhledem k nám: nejzřejmější pro nás jsou smyslové předměty, nejzřejmější vůbec obecné zásady od smyslů nejvzdálenější (Anal. post. 71b,33n) – 49 *v první knize Druhých analytik* (Anal. post. 81b,5): „Je nemožné pochopit všeobecniny jinak než indukci. Avšak indukce je nemožná těm, kdo nemají smyslové vnímání...“ (v. též Anal. post. II, 99b, 20n) – 50 *v pojednání pátém* De anima III, kap. 7,431b, 14-19: „Duši myslící slouží představy (φαντασίαι), jako by byly předmětem vjemu...“ – 56 *v druhém pojednání* De anima I,403b, 20n: výklad dějin názorů o duši; historie (řec. *ιστορίαι*) zkoumání; lat. překlad historia bere vkladě ve smyslu lat. termínu – 62-63 *O živočiších... Malá pojednání přírodovědná* jde o aristotelovská pojednání *Historia animalium* (Živočichopis), *De animalibus et plantis* (O živočiších a rostlinách), *Parva naturalia* a j. – 68 *v první knize Fysiky* (De phys. aud. I,1; souborný Aristotelův výklad přírodovědy): „Tedy se totiž domníváme, že jednu každou věc známe, když známe první příčiny a první zásady až do prvotních elementů...“ – 71 *vědu spekulativní* t. j. teoretickou, jež podává ryzí vědění, proti vědám praktickým (ethika a politika), jež dávají návod k tvorbě (poetika, retorika) – 81 *spánek a bdění* podle Aristotela závisí tyto stavy na stupni organického tepla, a to na činnosti srdce, tedy na tělesných orgánech, které zde mají iniciativu; při pamatování a vzpomínání má iniciativu duše

JAN Z JENŠTEJNA KNIHA OBRANNÁ

Jan z Jenštejna, pražský arcibiskup (zemřel r. 1400), napsal řadu náboženských a církevně politických spisů, z nichž některé mají bezprostřední význam pro duchovní dějiny české v době předhusitské. Jako představitel církve a její moci střetl se nejednou se zájmy světské šlechty i krále Václava IV., aby obhájil výsadní postavení duchovenstva. Ohlas sporů s králem nalézáme i v Jenštejnově díle.

V listě k panu Jindřichovi z Rožmberka, z něhž uveřejňujeme v českém překladu začátek, vykládá Jenštejn o své správě pražské církve a o důvodech svého odstoupení.

LIST UROZENÉMU MUŽI, PANU JINDŘICHOVI Z RŮŽOVÉ HORY,
JINAK Z ROŽMBERKA V ČECHÁCH

Proč, příteli z přátel nejmilejší, jsi zaražen podivem, proč, muži velkomyslný a urozený, jsi rozrušen v duši, když já, pohnut bohumilou a upřímnou horlivostí a hledě do budoucnosti, toužím z mnohých i slušných důvodů dosáhnouti ovoce života? Cožpak je ti neznám neřestný život, který jsem po hravém chlapectví
5 vedl tak žalostně za svého bujného mládí? Nebo ona ztracená doba, kterou jsem, zváben toliko nástrahami, trestuhodně promarnil v marnosti tohoto světa? Cožpak nevíš, jak mne Bůh, třebaš jsem trávil svůj čas v nesčetných hříších, dokonce významenal – po těch mrzkostech – poctami a obmyslil dary? A za to za vše jsem mu dosud neoplatil ani sebenepatrnějším díkučiněním! A stejně ti nejsou neznáma
10 protivenství, jež jsem vytrpěl v tomto ničemném věku, pokud jsem stál v čele svaté církve pražské. Byl jsem bez přestání – zatím co si jiní hověli – drážděn křivdami, rozrušován pohanami a sužován útsky; a nedostalo se mi ani nejmenšího odpočinku v mé únavě, takže práce, kterou jsem konal, byla bez užitku a bdění nad stádem mi svěřeným neneslo plodů. A čím ohnivěji jsem si počínal při napravování vzpurníků, tím více se hned objevovalo nových. A pokorné ovce, o něž
15 v ohradě jsem se chvěl strachy, napodobovaly divoké lvy, předstíraly tvářnost vlků a podobaly se potměšilým liškám, štěkající utrahačně jako psi. „Se štíry jsem přebýval“ a jejich lichotnými slovy jsem byl častěji zraňován než zbraněmi. „Vzdělával jsem zemi, ale nedávala užitku svého, nýbrž trní a hloží mně plodila.“
20 „Vinici jsem štípil a očekával, aby nesla hrozny, ale plodila plané víno.“ „Políčko jsem osil dobrým semenem, a ono koukolem vzbujelo.“ Nadarmo odvažoval jsem peníze své, „a ne za chleby; stříbro mé, a ne k sytosti“. Jestliže v tom bylo něco zbožnosti, bylo-li v tom něco pokory a zdálo-li se, že je v tom nějaká ctnost, přičítali to pokrytectví a podezřelě prostotě a všechny mé skutky, činy a díla „pozorovali a hlídali mne“. „Proti mně mluvili, kteříž seděli v bráně, a písničky o mně zpívali, pijíce víno,“ a pravili, že nejsem schopen, abych vládl nad takovou církví, že neznám pohostinství, žiji nepořádně, že jsem málo rázný v obraně církve a mnohé věci při tom zanedbávám; že jsem chabý v provádění spravedlnosti, liknavý ve vykonávání úředních věcí a že slavná církev pražská je rozvrácena.
30 To rozhlašovali, hlavně však domácí nepřátelé, „kteří jídali chléb můj“, stejně přátelé a moji nejbližší, „kteří se mnou sladkých požívali krmí“, nepozorující, jaké škody na statcích a jaké útsky jsem snášel, kolik překážek se mi stavělo v cestu od té těžké chvíle, kdy jsem počal spravovati církev, a jakými pohromami jsem byl navštíven; můj dvůr, zřízený velikými náklady, a statky přeplněné dobytkem
35 a obilím, to vše bylo zničeno jediným výbuchem hněvu panovníkova, a když jsem tím utrpěl neuvěřitelné škody a dluhy se množily, bylo nutno snášeti nouzi, leč by snad příčinou mé neprozřetelnosti bylo to, že jsem podle vůle nemohl opětovně žádati úročných platů od poddaných, ba že jsem potřebným dluh odpuštěl, že jsem pokuty na provinilcích vymáhal velmi mírně a že jsem nechtěl

40 bráti odúmrtí obávaje se, abych tím nespáchal hříchu. A třebaš jsem byl v této věci v minulosti neopatrný, postaral jsem se o svou duši pro budoucnost, poněvadž opatrnost ve věcech časných jest nedbalostí ve věcech duchovních a věčných. Posléze žil jsem toliko z malého a nepatrného úroku a z toho jsem zaopatřoval sebe, svůj dvůr i svou církev. Provedl jsem nákladné stavby budov, ale z majetku
45 církve jsem ani za jediný vlas nezczizil. A abych o mnohém jiném pomlčel, příčinou věcí uvedených nebylo nic jiného, než to, že nebývá prorok beze cti, leda v své vlasti, v svém příbuzenstvu a v svém domě. A třebaš mne často zahrnovali výtkami a říkávali, že jsem neužitečný, že neumím vládnouti a že věřím, jako by mně bylo prospěšnější modlit se než spravovat úřad pastýřský, divím se nadmíru,
50 proč někteří z nich mne nyní kárají za to, co jsem právě učinil, když jsem přece vyplnil jejich přání tím, že jsem odstoupil.

Než abych se již dostal k vyličení neposlušnosti svého kněžstva a dotkl se aspoň několika málo z těch četných zjevů mezi kněžími, kteří mne v tomto církevním rozkolu, v době válek, ba právě v době, kdy jsem spravoval pražskou církev –
55 nemluvím o všech, ale o velké většině jich – sužovali tak velikými křivdami a vymýšleli si o mně hned před knížaty a před lidem, hned u papežského dvora římského záludné lži, nepamětlivi své přísahy, věrnosti a poslušnosti!

Neboť když jsem velmi pilně visitoval kolejní kostely a řádové konventy, chtěje napravit jejich mravy a život, neměl jsem naprosto úspěchu, ba naopak,
60 když jsem se již domníval, že vše bylo dobře zařizeno, z mých visitací jen větší zlo a různice vznikaly! A tak jsem neměl moci ani vlivu, abych zkrotil vzpurné, poněvadž se hned obraceli na krále a knížata a vši silou usilovali o to, aby mohli setrvat ve svém bludu; a tak den ze dne ubývalo poslušnosti a vzrůstala vzpoura. Pročež nebude lehké vyličit, v jakém poblouzení, rozdělení a úpadku stojí tak
65 slovutná církev pražská, která od doby mého třetího předchůdce Arnošta, svaté paměti, nebyla visitována!

Tito odbojní kněží poslušnost ke mně jen předstírali a neostýchali se již po čtvrté zahájit se mnou soudní spor; konečně pohrdající církevními tresty a zavalení mnohonásobnými klatbami, vměšovali se přesto do věcí božských,
70 zaplétajíce se do zlořádů.

A když tyto poměry dlouho trvaly, dospěly věci k takovému stupni neposlušnosti, že jsem měl úspěch malý nebo žádný a tak jsem se oddával nečinnosti a neužitečně jsem pobíral církevní obročí, protože jsem ničeho vykonat nemohl. Než když nedávno došlo k tomu, že jsem jako vyhnanec odešel z vlasti, abych
75 hájil svobody své církve i svobody jejich, a stísněn velikými dluhy jsem žádal od kněží – ujistiv se předtím u papežského dvora, že mi v tomto případě náleží – „pomoc z lásky“ od farářů, mých nejmilejších a nejpřímnejších přátel, a také od jiných, kterých se to týkalo, slíbili, že to rádi učiní, pravice, že jim to není za těžko pro veliké mé námahy a nepatrnou částku peněz, kterou jsem žádal.
80 Avšak ošálení pletichami zcela nízkými a lakomými některých prelátů a kanovníků, kteří si lživě vymyslili, že je chci uvést ve věčnou služebnost, uvěřili jim a hned

odmítli, co učinit slíbili, a docela hromadně po všech archidiakonátech proti mně povstávajíce, postavili se mi na odpor urážlivými řečmi, a spiknuvše se proti mně, sestavili odvolání, ačkoli někteří z nich a později takřka všichni, o pravdě 85 poučení, nemálo toho litovali, a byli by mně bývali dali, kdybych byl chtěl od nich vybírat – avšak já pro zlé časy, které tehdy panovaly, nepřijal jsem od nich nic.

To činili oni nízce smýšlející a lakotní preláti a kanovníci zajisté jen proto, aby sami podváděli a na kněžstvu zlato chytrácky vydírali, ačkoli arcijáhnové pražského kostela nesmějí bez svolení biskupova ničeho od svých farářů vymáhat – 90 oni však na nich takřka každoročně stříbro vydírají po způsobu dvora královského, odvracejíce se od obrazu božího a obracejíce se k obrazu císařovu. A tak jsem visitoval nadarmo a napravit kněžstvo jsem nemohl, poněvadž oni brali peníze místo pokání za přestupky, a co jsem já vykonal, oni ničili, neboť když jeden staví a druhý boří, dělají oba práci neužitečnou.

95 „Hle, jak povstávají děti proti svým rodičům“ a neváží si svých představených, setřásajíce jho vlastního pastýře, jako synové Beliálovi, o nichž bylo psáno: „Národ převrácený jest a nevěrní synové,“ o nichž Isaiáš praví: „Syny jsem vychoval a vyvýšil, oni pak pohrdli mnou.“ „Lide můj, cožť jsem učinil, aneb v čem jsem byl těžek tobě? Odpověz mi!“ Poněvadž pro tebe jsem byl často „v smrtích“, 100 pro tvou svobodu jsem statečně bojoval a tebe jsem ozdobil ctnostmi jako náhrdelníky: proč zmítáš se nevděčností, proč jsi uchvácen rozhořčením? Zdaž proto, že jsem dosud „neodporoval až do krveprolití“? Přece však jsem se potil pro tebe krví, síly svého mládí jsem zmařil, své jmění jsem na tvou svobodu obětoval a za jeden zlatý pro tebe sto svých jsem zaplatil. Proč, nevděční, pohrdáte kahanem 105 pokory toho, jenž byl kdysi vašim představeným, a raději si oblibujete mítí nové představené? Ejhle, uposlechl jsem vašeho přání, hle, ustoupil jsem tomu, jehož si většina z vás přála, aby byl mým nástupcem!

Nebo jestliže snad ještě budou mi chtít vyčítat a řeknou, že pohnut jsa jakýmsi citem tělesným, přál jsem více příbuznému než jinému – snad budou mítí 110 částečně pravdu; ba dokonce jsem následoval Krista, který Jana, svého příbuzného, ustanovil svým předchůdcem, křtitelem a více než prorokem, a své bratry, Jakuba a Jana, učinil apoštoly. Apoštol učí též toto: „Jestliže pak kdo,“ praví, „nemá péči především o své domácí, zapřel víru a je horší než nevěřící.“ Zajisté, je velmi mnoho 115 těch, kteří jsou urozenější než on, ale jsou pyšní; jsou učenější, ale nadutí; rozumnější, ale lakomí; oni však, kteří jsou nejdůstojnější, totiž sluhové a přátelé boží, třebaš jsou urozenější, učenější a rozumnější, nejsou přece schopní, poněvadž neumějí vládnout, nejsou způsobilí zastávat církevní hodnosti, a byť bylo takových velmi mnoho, přece jen jsou pokládáni za slabé k zastávání tak nesnadného úřadu. Neboť v tomto věku, kdo žije světsky, ten bývá stavěn v čelo biskupství a lidem se 120 hodí; kdo je lakomý, sluje rozumným, bohatý moudrým, a kdo je násilníkem, pokládá se za obránce církve. O tomto člověku však, kterého znám od jeho dětství, vím, jaký byl: nerozplývám se v chválách na něho, poněvadž bych se stal podezřelým, a také jeho chyby nejsou mi neznámy; tudíž ho nepokládám za nehodného,

125 když pohlížím na zástup tolika nehodných, o hodnost tuto usilujících. Co se toho
týká, tedy „umyji mezi nevinými ruce své“, neboť „tělo a krev nezjevily mi toho,
ale otec můj, kterýž jest v nebesích“. Jestliže však někdo zná jeho hříchy, které
mně jsou neznámé, ať první hodí kamenem. Církvi se líbil, Bůh chtěl, aby se tak
stalo, král se za něho přimlouval, a to i písemně; neprovinil jsem se tedy nijak tím,
že jsem odstoupil: jestliže však jsem tím přece zhřešil, Hospodin milosrdný a
130 slitovník, nechť mí odpustí . . .

Jindřich z Rožmberka († 1412) byl jedním z předních šlechticů, kteří stáli v čele pan-
ského odporu proti králi Václavu IV.; Jan z Jenštejna u něho nalézal oporu za svých sporů
s králem a právě s Jindřichovou pomocí mohl r. 1393 opustit Čechy a tajně odjet do Říma,
aby unikl dalšímu pronásledování a nátlaku královského dvora.

10-11 *v čele svatě církve pražské* pražským arcibiskupem se stal Jenštejn v březnu r. 1379-
13-14 *bdění nad stádem mi svěřeným* podle Luk. 2,8; Jan 21,15-17; Skutk. 20,28 - 17 *štěka-
jíce... jako psi* podle Ž. 58,7 a 15 - 17-18 *se štíry jsem přebýval* podle Ezech. 2,6 - 19 *Vzdělával
jsem zemi... trní a hloží mně plodila*; 20 *Vinici jsem štípil... plodila plané víno*; 20-21 *Políčko jsem
osil... koukolem vzbudilo reminiscence na známá biblická místa - 22 a ne za chleby; stříbro mé,
a ne k sytosti* přesná předloha nezjištěna - 24-25 *pozorovali a hlídali mne* podle Ž. 21,18 -
25-26 *Proti mně mluvili... pijíce víno* podle Ž. 68,13 - 30 *kteří jidali chléb můj* podle Ž. 40,10 -
31 *kteří se mnou sladkých požívali krmí* přesná předloha nezjištěna - 35 *výbuchem hněvu
panovníkova* Jan z Jenštejna si popudil Václava IV. tím, že dal r. 1384 pro veřejný odboj
do klatby litomyšlského biskupa Jana Soběslava, synovce králova; jednání Jenštejnovo bylo
oprávněné a přitom neohrožené, protože šlo o člena panovníckého rodu - 37-38 *že jsem
podle vůle nemohl opětovně žádati úročních platů od poddaných* vymáhat mimořádný po-
platek, jak bylo tehdy časté - 39-40 *že jsem nechtěl bráti odúmrtí* užívat práva odúmrti-
ního, podle něhož dědictví poddaných, nebylo-li přímých dědiců, připadalo vrchnosti -
42 *opatrnost ve věcech časných* podle Řím. 8,6 - 46-47 *nebývá prorok beze cti, leda v své vlasti*
podle Mat. 13,57; Mk 6,4; Luk. 4,24; Jan 4,44 - 53-54 *v tomto církevním rozkolu, v době
válek* mině veliký vleklý rozkol západní církve, nastalý volbou avignonského papeže Kli-
mentia VII. proti řádně zvolenému římskému papeži Urbanu VI. r. 1378 - 58 *visitoval
kolejně kostely* visitace je oficiální návštěva církevního představeného spojená s kontrolou
činnosti církevního ústavu nebo farnosti - 65 *od doby mého třetího předchůdce Arnošta* Arnoš-
ta z Pardubic (1344-1364) - 67-68 *neostýchali se již po čtvrté zahájit se mnou soudní spor* na-
rážka na soudní spory, které provázely arcibiskupa od počátku jeho působení v Praze, kde
proti němu stála hlavně kapitula vyšehradská, nepodléhající jeho pravomoci - 74 *jako vy-
hnanec odešel z vlasti* v dubnu 1393, když mu po odstranění jeho nejvyšších úředníků byly
dvorem diktovány nepřijatelné ponižující požadavky - 81 *že je chci uvést ve věčnou služebnost*
tvrzením, že mimořádný poplatek položí precedens k vymáhání poplatku pravidelného - 82 *po
všech archidiaconátech* správních obvodech, na něž byla rozdělena diecése - 91 *obracejíte se
k obrazu císařovu* podle Mat. 22,20; Mk 12,16; Luk. 20,24 - 95 *Hle... proti svým rodičům*
podle Mk 13,12 - 97 *Národ převrácený... podle Deut. 32,20 - 97-98 Syny jsem vychoval
a vyvýšil... podle Oz. (nikoli Izaiáš) 9,12 - 98-99 Lide můj, což jsem učinil... Mich. 6,3
- 102 neodporoval až do krveproliti* podle Žid. 12,4 - 104-105 *kahanem pokory* podle Mat.
26,1-12 - 106-107 *ustoupil jsem tomu, jehož si většina z vás přála* Jan z Jenštejna odstou-
pil r. 1396, jeho nástupcem se stal Olbram ze Škvorce, syn jeho sestry - 112 *Apoštol učí*
podle 1 Tim. 5,8 - 125 *umyji mezi nevinými ruce své* začátek modlitby mešního řádu, zvané
Lavabo (Ž. 25,6) - 126 *otec můj, kterýž jest v nebesích* spojení často se opakující v bibli -
127 *ať první hodí kamenem* podle Jan 8,7 - 129-130 *milosrdný a slitovník* podle Exod.
34,6; Ž. 85,15; 102,8; Jak. 5,11